

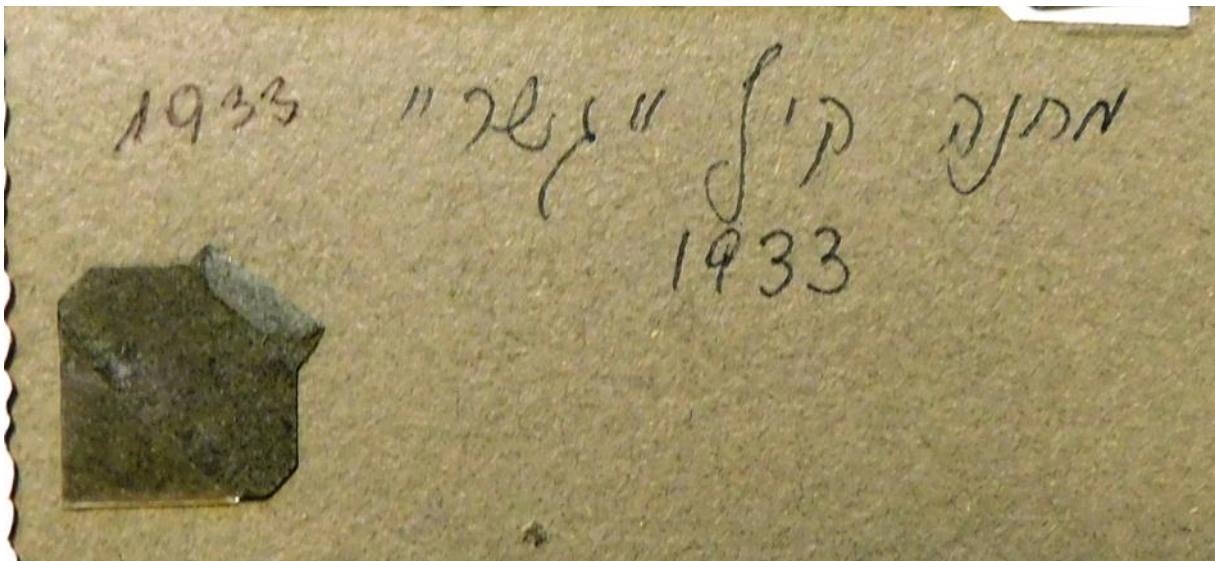
הָרִי בְּגִלְבֵּעַ אֶל-טֹל וְאֶל-מֶטֶר עֲלֵיכֶם וְשָׁדִי תְרוֹמֶת כִּי שָׁם

נִגְעַל מִגֵּן גְּבוּרִים מִגֵּן שְׂאוֹל בְּלִי מְשִׁיחַ בְּשָׁמֶן...²

מאמר זה נכתב למען בנם ובתם של אלה שבמהלך התבגרותם, רגע לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, סיימו את לימודיהם בהכשרה בכפר הצ'כי מאלה צ'רמנה נאד אורליצי³ (Malá Čermná nad Orlicí) ולאחר מכן בילו את חייהם הבוגרים בישראל, לשם עלו רגע לפני פלישת הנאצים לצ'כוסלובקיה.

הוא מוקדש גם לצאצאיהם של אלה שעזרו להגשים את חלומם בתנאים שקשה אפילו לדמיין אותם היום. כפי שכולנו יודעים, אומץ היא תכונה נדירה וגם בעלי כוונות טובות לא תמיד הופכים אותן למעשים. ומכיוון שהסיפור שלנו מתרחש בתקופה שבה באירופה – אבל לא רק שם – שלט חוק של אדישות כללית לגורלם של הפליטים היהודיים וסירובי לקבלם במדינות חופשיות היו מקובלים בעולם יותר כנורמה ממה שהיו יוצא מן הכלל, גבורה הייתה נחוצה בכל מקום שדרכת.

את המידע הראשון על המחנות לנוער היהודי ואירועים אחרים שהתרחשו ב-מאלה צ'רמנה קבלתי בארכיון של קיבוץ נאות מרדכי (שנוסד גם על ידי הצ'כוסלובקים) כבר בשנת 2013. מדובר היה במקראות קצרות על גב הצילומים והיו בעברית.

אחת מהמקראות. יש לנו שם המחנה, שנה, אבל המקום לצערי חסר... באדיבות הארכיון הקיבוץ נאות מרדכי.

על התמונות נמצאו למשל בניין עם כיתוב לא ברור, נערים משחקים כדורגל, קבוצות של אלמונים במהלך פעילויות שונות במחנה... בקיצור, שום דבר שהיה עוזר לי מה, מי, ובעיקר איפו זה היה.

¹ תורגם מצ'כית ע"י ירז'י פוקורני (Jiří Pokorný) מפראג (דוא"ל: diweka@iol.cz)

² שמואל ב', א-כא

³ כפר במחוז הראדץ קראלובה בצפון-מזרח בוהמיה עם כ-600 תושבים

כעבור כמה שנים קיבלתי מיוספה שחק את ספר זיכרונות⁴ של אימה, רוז'נקה פורגסובה, שהיה לשמחתי מתורגם לצ'כית. רוז'נקה הייתה אישה נמרצת ואישיות חזקה מבנשוב⁵ (Benešov) שאחרי עלייתה ארצה קיבלה את השם רחל הר-צבי. בספר הזה היא מזכירה בין היתר איך העיפו אותה מהצופים רק בגלל היותה יהודייה, כיצד נכנסה לתנועת "אל על", וגם מספרת על מחנה ההכשרה של תנועת נצ"ח⁶ שהתקיים ב-1939 במקום לא ידוע מתחת לאורליצקה הורי (Orlické hory; בעברית הרי הנשר) ומוסיפה כי מחנה זה היה מבוסס ב"פונדק כפרי קטן". זה הפתיע אותי כי אני לא מכירה הרבה צופים שהיו מעדיפים ללון במלון ולא באוהלים, אבל שמרתי את זה לעצמי כי לא ידעתי את הנסיבות שבהן המחנה נערך.

פעילות במחנה... באדיבות הארכיון הקיבוץ נאות מרדכי ובית טרזין

בשנת 2019 גיליתי תמונה נוספת מאותו סוג בארכיון בבית טרזין, הודות לטיפ של ד"ר טרזה מייזלס, מנהלת הארכיון המקומי שדרך אגב בא מפראג. ומהתמונות האלה אפשר היה לזהות קצת את המקום הלא ידוע. הם היו מתקופות שונות, וגם בהם אפשר היה לזהות מגרש כדורגל ונערים שמשחקים בו או קבוצות שונות של החברים. באחד מהם היה ניתן לקרוא את השלט על הבית – הֶסְטִינֶץ⁷ או שִׁינְדֶלְרֶז' (Hostinec U) (Šindelářů). אבל להכריע איפו זה צולם היה כמעט בלתי אפשרי כי השם הזה הוא מאוד נפוץ בצ'כיה⁸. דוד גוגל או שום איש אחר לא עזר. אבל כש"מתרגם החצר" שלי מעברית, ירז' פוקורני, תרגם כל המקראות על גב הצילומים, הדבר התברר קצת.

⁴ רחל הר-צבי, זיכרונות. אפריל 2010, לא פורסם

⁵ עיירת במחוז בוהמיה המרכזית, כ-30 ק"מ דרום-מזרחה מפראג אשר כוללת כיום כ-16 500 תושבים

⁶ ראשי תיבות: נוער צופי חלוצי; תנועת נוער יהודית-ציונית שפעלה במזרח אירופה ובמרכז מ-1930 עד מלחמת העולם השנייה.

⁷ בעברית מסעדה

⁸ בצ'כיה נהוג לקרוא את המסעדות (בעיקר את הכפריות) על שם המשפחה של הבעלים או שם המבנה החשוב לידו הן נמצאות

מסעדת או שינג'לרז'ו. צעד קטן לאיתור המקום. באדיבות הארכיון בית טרזין

סוף לספקות הגיעה כשחבריי הישראלים עירית וצביקה יעקובסון נתנו לי ספר עברי עבה⁹ על תולדות תנועת תכלת לבן, וחנקה שטרנליכט, ידידה ישראלית נוספת שלי, פענחה את מקרא מתחת לאחד הצילומים שפורסמו

"בני מדבריי", ילדי השכבה הצעירה (9-12); ממגש המחנות במאלה צ'רמנה 1934

בספר. בתמונה ישבו במעגל בני מדבר, כלומר בני השכבה הצעירה ביותר של תכלת לבן. היא הייתה זהה לאחת מאלה שהבאתי לפני כמה שנים מנאות מרדכי; ההבדל היחיד היה שצילום זה היה עם תיאור. מאותו רגע ידעתי גם את המקום – מאלה צ'רמנה וגם את השנה – 1934.

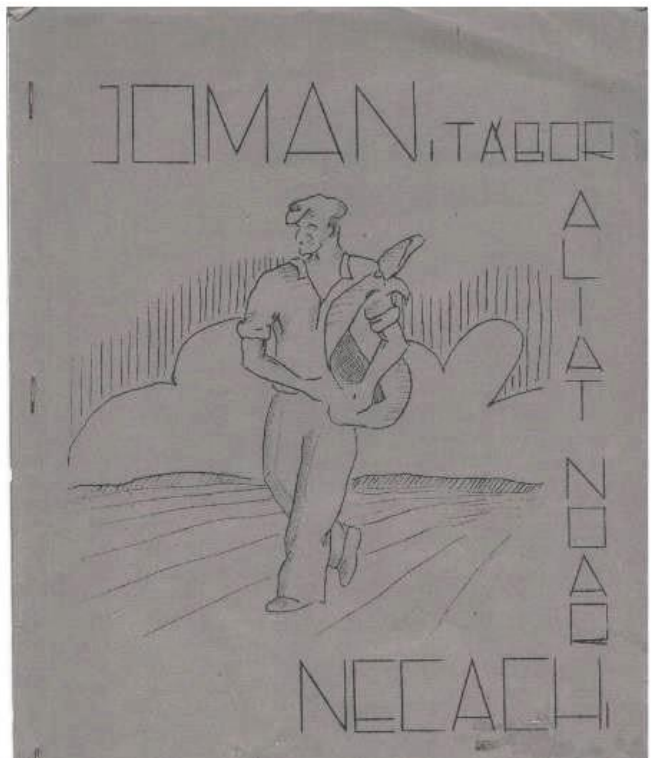
כבונס, הספר הכיל רשימת האירועים שאורגנו על ידי איגוד הצופים היהודיים ותכלת לבן, כולל האירועים במאלה צ'רמנה, שנערכו בפונדק או שינג'לרז'ו. יחד עם פתקאות שאספתי ממקורות

שונים ומידע מספר זיכרונותיה של רוז'נקה הר-צבי בו צוין כי בזמן ההכשרה של נצ"ח הם לנו באולם הריקודים של "המלון" (כלומר הפונדק הנזכר), זה פתאום התחיל לתת הגיון.

לפונדק זה החלו לנסוע צופים יהודיים כבר בשנת 1933 וחוף מהמחנות הקיץ, החורף וה"אולפנים" ללימודי שפה העברית, נערכו כאן אינספור כינוסים שונים, סדנאות למדריכים, אירועים שנתיים וכ'. ובעוד בני הנוער ישנו באוהלים במחנה ליד הנהר או הנחל, הקטנטנים לנו למעלה בחדרי הפונדק. באולם המקומי התקיימו מפגשים שונים של הבוגרים, והוא שימש גם כמעון בימים שכבר היה אסור ליהודים ללון בטבע.

⁹ עמוס סיני ועוד: רפסודיה לתכלת לבן – קורות תנועת הנוער תכלת לבן-אל על בצ'כוסלובקיה, השומר הצעיר נוער צופי חלוצי (נצ"ח), 1993,

ממה שנאמר ברור שידיעותיי התקבצו לאט-לאט לאורך השנים. אבל עם הזמן אספתי מספיק חומר כדי להתחיל את הסיור במקום עצמו, במאלה צ'רמנה. גם במקרה הזה הזמנתי את חבריי דיאנה ומילאן פרואזה (Prouza) שאיתם כבר חקרתי כמה מקומות בבוהמיה בהן חנו הצופים היהודיים. הפעם בחרנו כנקודה המגדירה את מגרש הכדורגל שזוהה בתמונות ומסעדת או שִׁינְדֶלְרֶז'וּ שאמורה להיות בקרבו. ומכיוון שאין כל כך הרבה מגרשי משחקים במאלה צ'רמנה, זה היה חיפוש קל; מצאנו את המקום מיד. רק לפונדק היה כבר שם אחר.

ככה נראית מסעדת או שִׁינְדֶלְרֶז'וּ היום
↓ באדיבות מילאן פרואזה

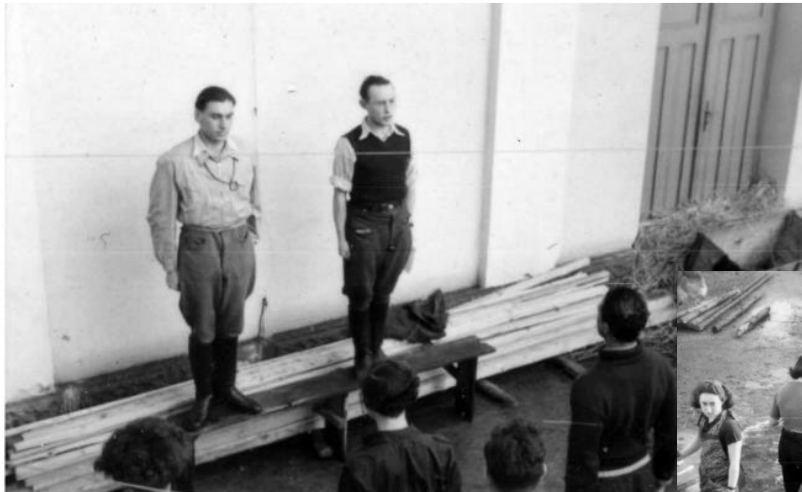
דף ראשון של כרוניקת ההכשרה עליית נוער מחופש הגדול 1939,
באדיבות המוזיאון היהודי בפראג

לאחר היסוס קל סיפרה לנו המלצרית המקומית שהיא יודעת על נוכחותם של יהודים באזור הזה בשנות ה-30, ואפילו שסבתה רבתא קמילה שִׁינְדֶלְרֶז'ובה, בעלת הפונדק, החביאה כאן יהודים בזמן המלחמה. את הדבר הבסיסי אז אישרו לנו. מאז, ביקרנו במסעדת או שִׁינְדֶלְרֶז'וּ (היום או הרז'ישטיה U Hříště; בעברית ליד המגרש) עוד מספר פעמים ובכל פעם נתקלנו בקשרים חשובים נוספים. לבעלים הנוכחיים וגם צאצאיהם של הבעלים המקוריים, האחים אווה ומירק קואורז'יל (Eva a Mirek Kouřilovi) הראנו את התמונות שהבאתי מישראל, ובתמורה אפשרו לנו להציץ לספר האורחים הישן של הפונדק. למרבה הצער, חסרו בו הדפים מהזמנים החשובים בשבילנו. אבל למדנו גם חלק נוסף בסיפור: גברת שִׁינְדֶלְרֶז'ובה החביאה את היהודים ב אסם, ומכיוון שלא היה מדובר במספר קטן של אנשים, חילקה את כל החלל לכמה יחידות דיור המאולתרות כך שלכל משפחה או קבוצה תהיה לפחות קצת פרטיות. את ה"אסם המפוצל" הזה זוכרים הבעלים הנוכחיים עד היום,

למרות שבהתחלה לא היה להם שמץ של מושג למה יכול היה לשמש הסידור המוזר הזה. רק זיכרון משפחתי עזר לשפוך קצת אור על הדבר.

בינתיים הספקתי כמה פעמים "לעלות" לישראל, ומשם הדרכים איכשהו הובילו אותי חזרה לפונדק או שִׁינְדֶלְרֶז'וּ. מדני בן שלום, שאביו רפי היה אחד מכובי האנף הצ'כוסלובקי של תנועת השומר הצעיר, קיבלתי בתחילת שנה 2022 עשרות תמונות. בחלקם שוב הופיעו בני הנוער עומדים דום או מבצעים פעילויות הרגילות במחנה. המקראות העבריות התעדו שגם הפעם זו במאלה צ'רמנה, רק התאריך היה שונה – 1940. זה ממש הפתיעה אותי, כי חשבתי שעם ההכשרה של נצ"ח ב-1939 נגמרו כל הפעילויות היהודיות במקום זה. מיד שלחתי את התמונות לאווה, הבעלים הנוכחיים של הפונדק, ושאלתי אותה אם היא יודעת באיזה בניין או באיזו חווה במאלה צ'רמנה זה צולם. התשובה השיארה אותי המומה: זה בחצר שלנו... ומכון שהאירוע הפעם אורגן על ידי השומר צעיר וכמו מחנה ההכנה שנערך כאן שנה לפני, הוא כוסה על ידי תנועת הגג בשם החלוצי, ברור שגברת קמילה שִׁינְדֶלְרֶז'וּבה הייתה אישה חזקה ואמיצה במיוחד; היא לא פחדה לספק שכון לאנשים שהיו זקוקים לכך ביותר באותה תקופה, לאחיותינו ואחינו היהודים. והמשיכה לעשות כך דרך החבאת היהודים האחרים במהלך המלחמה.

תמונות מחצר הפונדק או שִׁינְדֶלְרֶז'וּ.
משתתפי ההכשרה שאורגנה על ידי
החלוצ השתייכו לתנועת השומר
הצעיר. באדיבות דני בן שלום

חולבת זאית נוסה:
מאה צ'רמנה במחצ' 1940

פעילויות מסוג זה היו כמובן מסוכנת מאוד ולכן שגברת קמילה שינדלרז'ובה וכל משפחתה דאז לדעתי ראויים לקבל את התואר "חסידי אומות העולם". ברור שמגברת קמילה בקשו עזרה בעיקר האנשים אשר היא הכירה היטב משנים קודמות ושגם הכירו אותה, כך שידעו שהם יכולים לסמוך עליה שהיא מסוגלת לעמוד מול הרוע הנובע מחוקי הנאצים. לצערי, אנחנו עדיין לא יודעים כמה יהודים עברו במקום הזה או האם הוא שימש כמקום מסתור זמני או יציב.

קמילה שינדלרז'ובה, בעלת הפונדק.
שנות השלושים של המאה העשרים
באדיבות משפחת קואורז'יל

גברת שינדלרז'ובה לא הייתה בן אדם שמתגאה במעשיו ולאחר המלחמה לא דרשה שום סיפוק או פיצויים. היא פשוט ראתה כחובתה לעזור מתי ואיפה שצריך, כלומר לפגיעים ביותר. וגם אם היא לא הייתה עושה שום דבר אחר בחייה הבאים, כבר זה מספיק להקמת האנדרטה לאנושות. הרב הבעש"ט אומר שסוד הישועה טמון בזיכרון – והם שמורים היום גם במסמכי תנועת תכלת לבן כי פה נכתבה תולדותיה, וגם בזיכרון המשפחתי של בעלי פונדק או שינדלרז'ו לשעבר. תודה לאל על כך.

↓ החצר בצורתה הנוכחית

בזמן הסיור עם חבריי דיאנה ומילאן הלכתנו לראות גם את החצר שמאחורי הפונדק, הבעלים אפשרו לנו את זה. במבט מעמיק יותר אתה רואה שהמקום ממש זהה – אפילו שתי הדלתות שניתן לזהות בתמונות עדיין מקוריות, כלומר מהתקופה שלפני המלחמה. ולטבעת הבאר יש בדיוק אותם סדקים כמו בתמונה... תיעדנו הכל כמו שצריך, למרות שהחצר הייתה קצת מבולגנת. אבל זה מובן: כשהקומוניסטים עלו לשלטון בשנת 1948 הם התחילו להלאים (או ליותר דיוק לגנוב) את כל מה שהיה בבעלות הפרטית, כולל הפונדק הזה. למרות שהוא והחצר הסמוכה הוחזרו למשפחה אחרי מהפכת הקטיפה, הם כבר לא היו במצב טוב ודרשו תיקונים רבים כך שהיום מתבצע במקום שיפוץ הדרגתי.

עוד דבר חשוב קרה במהלך ביקורנו במאלה צ'רמנה: הבעלים הזמינו אותנו לאולם הפונדק וזו הייתה חוויה רגשית גדולה עבורנו. שהות במקום שכל כך חשוב לתולדות של תכלת לבן; במקום בו נכתבו מסמכים יסודיים של התנועה ובו נוצרו חומרים הקובעים את הכיוון העתידי של הארגון, כמעט והפיל אותנו. ואז מירק קואורז'יל, הבעלים המשותף ואחיה של גברת אווה, פתאום אומר: פינינו את עליית הגג ומצאנו המון קרשים קטנים שהיו ממוספרים. רק אחר כך גילינו מה הם: מיטות קומותיים וארונות בגדים קטנים במצב המפורק... והוא הוביל אותנו אל הקרשים. החיוך פתאום קפא על שפתינו כי היה ברור לחלוטין ליד מה אנחנו עומדים. כולנו מיד נזכרנו בתמונות של בני מדבר הקטנים שהיו נוסעים לכאן ועלה לנו שכנראה רק מעטים מהשובבים הקטנים האלה שרדו את המלחמה. הם הרי היו מאוד קטנים... הם בטח ישנו במיטות האלו כי לבן אדם מבוגר הן קטנות מדי. עמדנו מעל ערימת הקרשים הזאת כולנו צמרמורת, כאילו מעל הקבר. למצוא אחרי כל כך הרבה שנים דבר שאכן קשור לאותם ילדים היהודיים היה ממש קשה. לא רצינו אפילו לדמיין מה הם נאלצו לעבור במשך החיים... ואז מירק הוסיף: מצאנו עוד משהו. הוא הפך לוח אחד שפעם היה חלק מארון בגדים – התגלו לפנינו שני גזרי התמונות של לודוויק אלוויס סלאץ' (Ludvík Alois Salač), צייר צ'כי פופולרי מתקופת הרפובליקה הראשונה שהקדיש חלק גדול מיצירתו לילדים. ואחד מהילדים שלנו שם קישט את הארונית שלו ככה...

הציורים המוזכרים לעיל

↓ האולם הפונדק או ש'נדלרז'ו בו התקיימו בעבר מפגשים של ראשי המנהיגות של תכלת לבן. באדיבות מילאן פראוזה

ועבשיו הגיע הזמן לעבור לישראל. רמזים שהתקבצו ממקורות שונים הובילו בעיקר לכאן, אז התחלתי לפענח את סיפוריהם של האנשים שסיימו בהצלחה את ההכשרה במאלה צ'רמנה ב-1939 והספיקו לעזוב את צ'כוסלובקיה ברגע האחרון ולהציל את הדבר היקר ביותר – את חייהם. את ידיעותי ביססתי על זיכרונותיהם, הרשומות והמאמרים שנכתבו על ידם ואשר זמינים לעיון בשלמותם בארכיון של קיבוץ בית השיטה, כי בדיוק לשם הופנתה קבוצת הנוער הצ'כי. המסע לארץ ישראל בהחלט לא היה קל עבורם, בעיקר כי לא היה להם מושג אם אי פעם ייפגשו שוב עם קרובי משפחתם, חברים וכו'.

רחל הר-צבי (או רוז'נקה פורגסובה) שכבר נזכרנו אמרה שברגע שעיר הולדתה הייתה נעלמת במרחק היא פרצה בבכי סוער שלא הייתה מסוגלת לעצור אותו עד שהגיעה לגבול האוסטרי. חברותיה ניסו בינתיים להרגיע אותה אך ללא הצלחה. היא הרגישה אז כאילו שהשאירה חצי מנפשה בבנישוב. ואצל האחרים זה היה דומה.

התושבת לעתיד נוספת של קיבוץ בית השיטה, אֶדְלָה בלומנטלובה מאוסטרבה (בישראל עברתה את שמה לעדה ישראלי), חברת תנועת תכלת לבן, מספרת בזיכרונותיה¹⁰: "הסוכנות היהודית העמידה לרשות הנוער סרטיפיקטים לגילאי 15-17, למסגרת של עליית הנוער. אבל צריך היה לעזוב את צ'כיה מיד! הודיעו שהתאריך האחרון לעזיבה בשבילי לפלשתינה הוא אחד בספטמבר 1939, שאז אמורה הייתי להיות בת 17, גבול לאפשרות להיות בעליית הנוער. אחרי שכנעים רבים, ובעיקר כשהמצב נעשה קשה מדי כל יום, אמא הסכימה לצרף אותי לקבוצה היוצאת האחרונה, וכך ניצלתי. (...) הפרידה הייתה איומה, נוראית. לא נתנו לגשת להורים עד הרכבת, מתחו שרשרת – גבול למלווים. עוד חיבוק ופריצת הגבול, פירוש היה מוות ברייה...."

אֶדְלָה בשנת 1938. באדיבות עדנה היינמן

לכל השאר היו זיכרונות ברוח דומה. הם עזבו את הוודאות שלהם ויצאו לעולם עליו הם ידעו רק מעט. ואם הם היו חוזים מה צפוי ליקיריהם בעתיד הקרוב, אולי לא היו עוזבים בכלל.

המסע של בני הנוער ממדינות ותנועות שונות הוביל דרך אוסטריה ואיטליה לנמל טריאסטה איפו הם עלו לאונייה בשם גלילאו אשר הפליגה אותם דרך ים התיכון לחיפה, ומשם הוסעו באוטובוסים לקיבוצים בכל רחבי ארץ. הקבוצה שלנו הופנתה לקיבוץ בית השיטה שנמצא מתחת להרי הגלבוע, איפה החברים היו אמורים לעבור הכשרה של שנתיים והתאקלמות כללית לתנאי המקום. הקיבוץ היה חלק מרצועת הישובים הוותיקים, שבשנות העשרים של המאה הקודמת נבנו מהאפס על יד הדור הראשון של החלוצים (כגון עין חרוד, תל יוסף, בית אלפא או חפציבה ששוכנת בדיוק על מורדות הגלבוע ונוסדה בשנת 1922 על ידי הצ'כוסלובקים). אבל היה בזה מלכוד אחד: כל היישובים האלה כבר עברו חתיכת דרך, מבחינת ארגונית הם היו מסודרים ברובם וחי הקהילה פעלו בהם פחות או יותר, בעוד שקיבוץ בית השיטה הוקם על ידי קבוצת תלמידים רק ב-1935 ובשנה

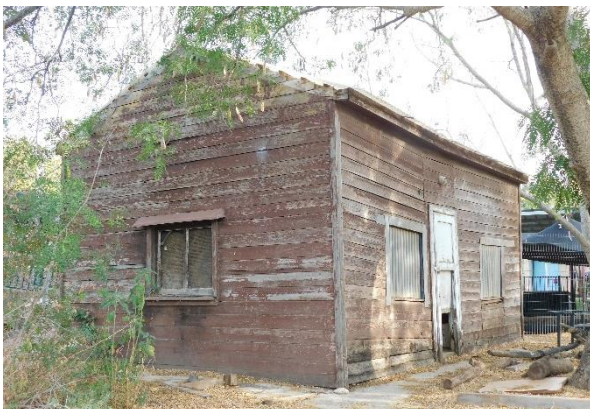
¹⁰ זיכרונות: ראיון עם עדנה ישראלי. ארכיון הפרטי של עדנה היינמן, בית השיטה

הבא עוד הועבר למקום הנוכחי. כשהקבוצה הצ'כית הגיעה לשם בסתיו 1939, היישוב היה קיים רק שלוש שנים, כלומר לא מספיק זמן כדי להתפתח למקום בעל תנאים יציבים. ההגעה לבית השיטה הייתה שוק לכולם. עצם העובדה שהכביש נעלם לא רחוק מעבר לתחנת רכבת "העמק" והאוטובוס המשיך בדרך העפר לא עוררה התלהבות גדולה. והמקום עצמו היה במצב די רחוק מסביבה המתורבתת: רוב מהמתיישבים גרו באוהלים, כמה ברי מזל בבקתות עץ. ולצעירים הצ'כים הוקצה מבנה עץ, נטול כמעט כל הציוד. אבל אפילו ל"וותיקים" המקומיים לא היה יותר.

אוניית גלילאה בה הפליגה הקבוצה הצ'כית דרך ים התיכון לחיפה (מקור: WW2Wrecks.com)

הדסה נוראל מפרוסטיוב¹¹ (עוד בצ'כיה ידוע בשם האנקה דויטשובה) תיארה את הגעתה של הקבוצה הצ'כית לבית השיטה כך¹²: "פרק חדש בחיי התחיל בבית השיטה. כולנו כאילו התייתמנו בן לילה; למרות שהורינו עוד היו בחיים, כל מי שהעז לחשוב בצורה ראליסטית הבין שלא נראה אותם יותר. אבל לא רק זה; כל אורח החיים שלנו, המנהגים, האוכל שהיינו רגילים אליו מהבית, כל החברים הישנים שלנו – הכל נעלם.

בקתות עץ בבית השיטה. בדומיהם גרו הצ'כוסלובקים לאחר שהגיעו לקיבוץ

¹¹ עיירת במחוז אולומואץ במרכז מורביה, ידועה גם בשם הגרמני פרוסניץ, אשר כוללת כיום כ-43 אלף תושבים
¹² Recollections by Hadassa Norel, ארכיון הפרטי של ענת שליידר; נאות מרדכי (באנגלית)

בית השיטה היה אז קיבוץ צעיר שמצבו הכלכלי היה רע מאוד; החברים גרו בבקתות ובאוהלים ולא היה מספיק אוכל. היינו קבוצת הצעירים הראשונה שם, ולמרות שהתקבלנו באדיבות, אפילו המדריכים שלנו לא ידעו בדיוק מה לעשות איתנו. היינו מאוד מוזרים בעיניהם והתקשורת איתנו הייתה קשה כי רק בודדים מאיתנו ידעו אפילו קצת עברית. ולכן רוב הזמן שתקנו כי בקיבוצים פשוט לא עלה על הדעת להשתמש בשפה אחרת מעברית...".

המצב היה קשה לכולם, אף אל פי שהוותיקים התאמצו כמה שאפשר. במאמר "ילדים ברי מזל"¹³ ששמור בארכיון הקיבוץ בית השיטה מתארת חברה נוספת של הקבוצה הצ'כית, חנה טוכמן-שולץ, את הרושם הראשוני מהסביבה החדשה בצורה פרזואית מאוד: "קבוצת הנוער המקומית הכינה עבורנו מסיבת קבלת פנים המשולבת עם שירים וריקודים ישראליים. אני זוכרת את הבהלה בה הסתכלנו עליהם... הריקוד היה פרוע מדי לטעמנו, ולכן רק עמדנו בצד והרגשנו קצת כמו חלום רע. דבר כזה לא ראינו אף פעם בעבר, והריקודים? הג'ונגל הוא מקום שקט לעומתם... אבל חודשיים אחר כך רקדנו פראי עוד יותר!"

הסתגלות לחיים בקיבוץ כוללה בין היתר עבודה. הרבה עבודה.
(באדיבות ארכיון הקיבוץ בית השיטה)

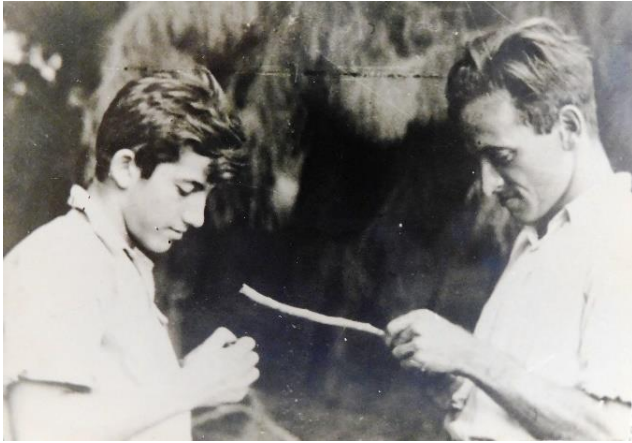
הטקסט של חנה מתאר בזריזות את האווירה הקיבוצית וגם קצת ממחיש את הפיכתם ההדרגתית של הצעירים הצ'כוסלובקים לישראלים גאים. מעבר לזה, כולם נאלצו להתמודד עם בעיות בריאותיות הנובעות בין היתר מהאוכל או האקלים שלא היו רגילים עליו; למשל החמסין מסוגל להעלות את הטמפרטורה אפילו מעל ארבעים מעלות גם במקום לא צפוי. בקיצור, כך היה נראה המאבק של העולים החדשים עם קשיים שכיחים אשר עם הזמן הדלדלו והם נהיו חברים מקובלים בקהילה הקיבוצית.

בתהליך ההשתלבות זו שחקו תפקיד כמה גורמים חשובים, בראש ובראשונה המדריכים שהיו אחראים על הקבוצה. הבולטים מהם

היו: אריה בן גוריון, אחיינו של ראש הממשלה העתידי של מדינת ישראל ותושב הקיבוץ בית השיטה, תקווה שריג, אברהם ברגנפלד ודקלה מיינרט. כולם הכינו ופקחו על סדר יום של הנוער שהיה כולל העבודה בבוקר והלימודים אחר הצהריים. הצעירים עבדו בחקלאות, מכבסה או חדר האוכל המקומיים; הקבוצה הצ'כית

¹³ Hanna Tuchman Schulz: Lucky children. Published in Hadassah Newsletter, 1964. זמין בארכיון הקיבוץ בית השיטה (באנגלית)

השתתפה גם בבניית הקיבוץ העצמו. הצ'כים עזרו ובכל מקום שהמצב דרש והשאירו רושם טוב. ההוראה כללה נושאים שונים, בעיקר עברית, תנ"ך, תולדות העם היהודי וגיאוגרפית הארץ. כל החומר הזה ייצג עולם חדש לגמרי עבור כולם – אף על פי שהם רכשו את יסודות הידע בתחומים האלה כבר בצ'כוסלובקיה מההרצאות שנערכו על ידי תנועות ציוניות שבהן היו חברים.

אריה בן גוריון ואברהם ברגנפלד, המדריכים שהיו אחראים על הקבוצה הצ'כית (באדיבות ארכיון הקיבוץ בית השיטה)

יקיצה מוקדמת גם כן כמו הלימודים היוו חלק הבלטי נפרד מסדר יום של כל צופה... (באדיבות ארכיון הקיבוץ בית השיטה)

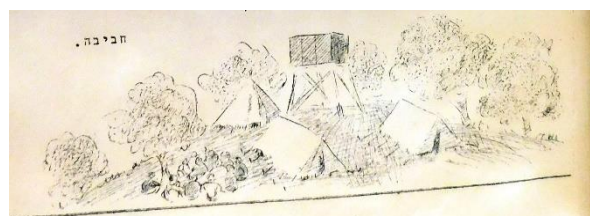
מעבר לזה הדריך אריה בן גוריון את הקבוצה לאורח החיים הצופי אשר התקבל טוב אצל רובם מכוון שהם כבר עברו הכשרה חלקית בארץ הולדתם. כאן בארץ כוללה האידיאה החלוציות חוץ מתרגילי הבוקר גם טיולים ומסעות לא רק בסביבה הקרובה, אלא בכל רחבי הארץ כי גם זה נלקח כחלק מההוראה שמטרתה להשתלב את חברי הקבוצה הצ'כית בחברה הרחבה כמה שיתר מהר... אריה בן גוריון אף ארגן מחנה לקבוצה שלו בבית הערבה ליד ים המלח ובמהלך השנתיים האלה רשם בקפדנות לכרוניקת המחנה את כל האירועים החשובים.

הדסה נוראל מתארת את זה במילים האלה: "אחר הצהריים למדנו עברית, תנ"ך, גיאוגרפית הארץ ישראל, ויצאנו להרבה מסעות. לא היה מקום בארץ שלא הינו מגיעים אליו; לפעמים צעדנו אפילו ימים שלמים. לא פעם

אחת חוויונו שהחוליגנים מהכפרים הערביים זרקו עלינו אבנים... אבל בזכות כל זה יצרנו קשר חזק לארץ החדשה שלנו וגם הפכנו לממש מלוכדים כקבוצה... שנתיים בהכשרה חלפו מהר מאוד. מכתבים מהבית התחילו להגיע באופן פחות ופחות קבוע, רק בדרך עקיפין, ואפילו עם החותמת «מצוּזר». אז גם קיבלתי את ההודעה האחרונה מההורים שלי: «אנחנו חייבים לעזוב את הבית, היעד הוא בלתי ידוע...» זה היה הסוף שלהם; אני אפילו לא יודעת איפה הנאצים רצחו אותם... הזמנים הקשים והעמוסים האלה גם שמו קץ לגיל ההתבגרות שלנו. בלי הורים, כמעט בלי קרובי משפחה אחרים וגם בלי הסביבה המגוננת של הקבוצה והמדריכים שלנו, שניסו לתמוך בנו כמה שאפשר, נאלצנו כל אחד להתחיל את החיים העצמיים...".

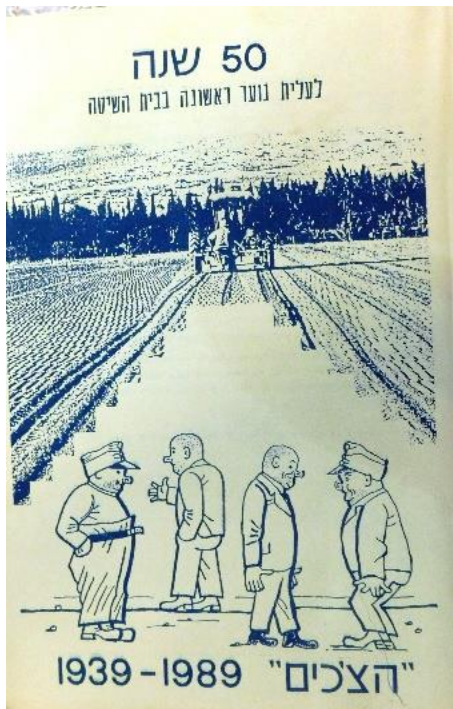

מסע למדבר יהודה (באדיבות ארכיון הקיבוץ בית השיטה)

איורים של אריה בן גוריון בכרוניקה של הקבוצה הצ'כית (באדיבות ארכיון הקיבוץ בית השיטה)

לאחר הכשרה של שנתיים בבית השיטה, חלק מחברי הקבוצה הפכו לגרעין המייסד של הקיבוץ קדמה, בעוד שהאחרים הלכו לקיבוצים או מושבים אחרים איפו גם הם השתתפו בהתפתחות של המדינה החדשה. הקשר שנוצר בין הצעירים האלה בהכשרה במאלה צ'רמנה נאד אורליצי במהלך כל הזמן שהקבוצה הייתה ביחד אך ורק התחזק. הם היוו דוגמה אמיתית לחברות, נאמנות ונחישות. הם ארגנו פגישות קבועות ובבית השיטה קבלו אתם תמיד בחום ואהבה. איש מהם לא שכח את ארץ הולדתו. חלק מה"בוגרים" הגיעו לצ'כוסלובקיה לראשונה אך ב-1987 במסגרת המשלחת הישראלית בהזמנת האיגוד הלוחמים האנטי-פשיסטים הצ'כי דאז והשתתפו באותו הזדמנות גם בטקס האבל בטרזין. אחרי מהפכת הקטיפה ב-1989 ביקר בצ'כוסלובקיה כמעט כל אחד מהם, רבים באו שוב ושוב. באביב 1996 אף נשלח מכתב ברכה מאחת הפגישות לנשיא ואצלב האוול.

הזמנה למפגש של הקבוצה הצ'כית (1939-1989). עדיין אותם צעירים, רק מבוגרים בעשרות שנים... (באדיבות ארכיון הקיבוץ בית השיטה)

לקיבוץ בית השיטה מתחת להרי הגלבע נסעתי ממש בכוונה כי רציתי לחבר את הקו המוביל מהכפר הצ'כי מאלה צ'רמנה נאד אורליצי למקום הכל כך שמשמעותי לצ'כוסלובקים הצעירים; למקום שבו, למרות כל הקשיים המלווים את כל התחלה חדשה, הם קיבלו את ההזדמנות להשתתף בבניית "מולדת חדשה בארץ ישנה", כפי שאומר המוטו הציוני הרשמי.

בפגישה הנקבעה מראש בארכיון המקומי הכרתי את הארכיונאית הנהדרת בשם שוש בר שנתנה לי להעתיק את המסמכים הקשורים לקבוצה הצ'כית וכבונוס הכירה לי את גברת עדנה היינמן, בתו של נערה צ'כית שמצאה את בן זוגה לחיים בקיבוץ הזה. מכל קבוצה הצ'כית נשאר בחיים רק שימשון גלובטר (כיום תושב ירושלים), כל השאר כבר הלכו לעולמם. אבל את צאצאיהם אני פוגשת בשמחה בכל רחבי הארץ. ולהכיר מישהו כזה בבית השיטה הייתה הפתעה נעימה עוד יותר כך שכשנסעתי לשם בפעם השנייה, עדנה העניקה לי "מקלט" בו הרגשתי כמו בבית.

שוש בר, הארכיונאית של הקיבוץ בית השיטה, ועדנה היינמן (מימין), בתה של אדלה בלומנטלובה מאוסטרבה, שמצאה את ביתה החדש בבית השיטה

התרשמתי מאוד מהמקום הזה אשר אני רואה כנפלא וקדוש בכל מובנים של המילה. אותן רגשות עוברות בי בהרבה מקומות בישראל בהם הישן פוגש את החדש. גם כאן יכולתי "להיכנס להיסטוריה"; בהרי הגלבוע נקבר גדעון, ושאלו ויהונתן נפלו כאן בקרב מול הפלשתים. יש בזה סמליות עמוקה, מי שמבין בתנ"ך יודע... 😊

זה גם המקום שבו נפרדו הצ'כוסלובקים הצעירים מכל אורח חייהם הקודם, כדי שגם הם יוכלו להפוך לחלק חזק של הארץ, לבוניה ומטפחיה. וכשעדנה לקחה אותי לסיור מפורש דרך הקיבוץ עם דגש מיוחד על מקומות וחפצים הקשורים לשהותם של הצ'כוסלובקים, כמעט ולא יכולתי לדבר. וכשבערב הגיעה שוש עם בעלה וישבנו ביחד על המרפסת וציפנו בשמש השוקעת מעל הגלבוע, הייתה זו חוויה יוצאת דופן שקשה להשוות אותה לשום דבר אחר. ישראל אז תפסה אותי עוד יותר, אם זה בכלל אפשרי אחרי כל השנים האלה.

אחד מבנייני הלבנים הבודדים שנמדו בבית השיטה כבר בעת הגעת הצ'כוסלובקים לקיבוץ. היה שימש כחדר שנה לילדים. החורים המרובעים בחלק העליון שלו הם פרצות.

לזכרם

"לא צמאי מלחמה
אל הקרב הלכנו
אהבנו תמיד את הבית,
השמש, שדה הנפתח בנשמה
ושבנו עתה אליכם
פשוטים כתמיד
ורוח אין בנו".

יוסף שריג

עדי שרון, אמר, חבר הקיבוץ
ששכל את בנו במלחמת יום הכיפורים תש"ל,
עיצב ובנה את האנדרטה, לזכר הנפלים.

המקלט

אנדרטה לזכר חברי הקיבוץ שנפלו כחיילים במלחמות ישראל

קיר הזיכרון עם שמות של קורבנות השואה. עדנה היימן מצביעה על הלוח המוקדש לסבה וסבתה

עם עדנה בהרי הגלבוע

מחברת המאמר ליד נציג הדור השלישי, בנה של עדנה, ערן